

meyi vaad ettikleri halde buna razı olmadı. Bedir Gazvesi'nde müşriklerin safında yer aldı ve esir düştü. Zeyneb, bir miktar malla beraber evlendikleri zaman annesinin kendisine taktığı gerdanlığı fide olarak gönderdiyse de bunu görünce hüzünlünen Hz. Peygamber gerdanlığın Zeyneb'e iade edilmesini ve Ebü'l-Âs'ın serbest bırakılmasını söyledi; ancak ondan da kızını Medine'ye göndermesini istedi. Ebü'l-Âs, karısını çok sevmesine rağmen sözünde durarak Zeyneb'i Medine'ye gönderdi. Onun bu davranışından memnun kalan Resûlullah, "Bana doğru söyledi ve sözünü tuttu" diye kendisini takdir etti (ayrıca bk. ZEYNEB).

Ebü'l-Âs, hicretin 6. yılında müşriklerin kendisine emanet ettiği ticaret mallarıyla birlikte Suriye'den dönerken başlarında Zeyd b. Hârise'nin bulunduğu bir seriyeye ile, bazı rivayetlere göre Ebû Basîr ve Ebû Cendel'in maiyetindeki müslümanlarla karşılaştı. Hz. Peygamber'in, Zeyd b. Hârise kumandasındaki seriyeyi Ebü'l-Âs'ı yakalamak üzere gönderdiği ve bu seferin İs Seferi diye anıldığı da nakledilmektedir. Müslümanlar kervanı ele geçirmekle beraber Ebü'l-Âs'ı ellerinden kaçırdılar. Onun geceleyin Zeyneb'in yanına gitmesi, başka bir rivayete göre ise ona haber göndererek kendisini himayesine almasını rica etmesi, Zeyneb'in de bunu kabul etmesi üzerine Resûl-i Ekrem kervanı ele geçiren savaşçılara haber göndererek elde ettikleri ganimet kendilerine ait olmakla beraber onu Ebü'l-Âs'a geri verdikleri takdirde memnun kalacağını bildirdi. Bunun üzerine kervandaki malların tamamı Ebü'l-Âs'a iade edildi.

Bu olay bazı rivayetlerde farklı şekilde anlatılmaktadır. Buna göre, Ebü'l-Âs'ın ticaret kervanıyla Medine'ye yaklaştığını haber alan bazı müslümanlar kervanı basarak Ebü'l-Âs'ı öldürmeyi ve mallarına el koymayı düşündüler. Bunu öğrenen Zeyneb, babasına ve müslümanlara Ebü'l-Âs'ı himayesine aldığını söyleyerek teşebbüslerine engel oldu. Bunun üzerine Ebü'l-Âs'ın yanına silâhsız olarak giden müslümanlar, ona Hz. Peygamber'in hem baba tarafından yakını hem de damadı olduğunu hatırlatarak İslâmiyet'i kabul etmesini ve kervanda bulunan malları müslümanlara vermesini istedikler. Bunun emanete hıyanet olacağını söyleyen Ebü'l-Âs teklifi kabul etmedi. Mekke'ye varınca malları teslim ederek müslüman olduğunu açıkladı ve daha sonra Medine'ye hicret etti. Hz. Peygam-

ber de altı yıllık bir aradan sonra ona karısını iade etti (Muharrem 7/Mayıs 628). Ebü'l-Âs'ın yeni bir nikâh ve mehirle veya geçerli sayılan eski nikâhla karısına kavuştuğu hususunda farklı rivayetler vardır. Zehebî, onun Hudeybiye Antlaşması'ndan (6/627) beş ay önce müslüman olduğunu söylemektedir.

İbn Sa'd, Ebü'l-Âs'ın Hz. Peygamber'le birlikte hiçbir gazveye katılmadığını kaydeder. Belâzürî'nin nakline göre Mekke'nin fethinden sonra oraya yerleşti. Onun Hz. Ali ile beraber Yemen'e gittiği ve orada bir müddet görevli kaldığı nakledilir. Ayrıca Mekke'ye geri dönmenin hicret sevabını kaybettireceği dikkate alınarak Mekke'ye yerleştiğine dair rivayetin güvenilir olmadığı ileri sürülebilir.

Herhangi bir hadis rivayet etmemiş olan Ebü'l-Âs Zilhicce 12'de (Şubat 634) vefat etti. 11 yılında (632-33) öldüğüne dair görüş zayıftır.

Ebü'l-Âs ile Zeyneb'in Ali ve Ümâme adlarında iki çocukları dünyaya gelmiş olup bunlardan Ali küçük yaşta ölmüş, Ümâme ise Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra Hz. Ali ile evlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vakıdî, *el-Meğâzî*, bk. İndeks; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 651-660; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 87; VIII, 30-33; Belâzürî, *Ensâb*, I, 397-400; Taberî, *Târîh*, II, 467-472; Merzûbânî, *Mu'cemû's-şu'arâ*, Beyrut 1982, s. 332; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 638-639; IV, 45; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, IV, 125-129; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 185-186; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 133-135; Nevevî, *Tehzîb*, II, 248-249; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, I, 330-334; Fâsî, *el-İkdu's-şemîn*, VII, 110; VIII, 61-62; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 121-123; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 251-253; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VI, 60-64.

TALAT SAKALLI

EBÜ'İ-ATÂHIYE

(أبو العاتية)

Ebü İshâk İsmâîl
b. el-Kâsım b. Süveyd
(ö. 210/825 [?])

Abbâsî devri şairlerinden.

130'da (748) Kûfe'de veya Kûfe'nin batısındaki Aynüttemr'de doğdu. Ataları Aneze kabilesinin mevlâ*ları idi. "Çilgîn" anlamına gelen Ebü'l-Atâhiye lakabını niçin aldığı bilinmemektedir.

Kûfe'de yetişen ve orada çömlükçilik yaparak hayatını zorlukla kazanan Ebü'l-Atâhiye, buna rağmen eğlenceye çok düşkün olup kendisi gibi içki ve eğlenceye meraklı kimselerle bir arada bulunurdu. Şiirleri sayesinde ünü yayılmaya

başlayınca halife sarayında ilim, kültür ve sanat adamları arasına girme ümidiyle Muhammed el-Mehdî döneminde (775-785) Bağdat'a gitti. Bir şair olarak orada kendini gösteremediği için bir müddet küçük Hîre kasabasına çekildi ve burada yazdığı şiirlerle adını duyurmayı başardı. Nitekim Mehdi onu Bağdat'a davet ederek kendisine yakın ilgi gösterdi. Mehdi'nin sarayında Utbe adlı bir câriyeye gönül veren Ebü'l-Atâhiye ona pek çok aşk şiiri yazdı. Utbe'den karşılık görmesi bir yana bu davranışı sebebiyle Mehdi tarafından hapse atıldı. Bu olaydan sonra hayata küsen şair kelâm ilminin çeşitli problemleriyle ilgilenmeye başladı; ardından zâhidlerin hayatını incelemeye koyuldu; nihayet kendine has bir zühd ve takvâ anlayışına ulaştı. Ebü'l-Atâhiye'nin ve şiirinin en belirgin özelliği zühd ve takvâya olan meylidir. Bazıları onun bu halinin samimi, bazıları ise sahte olduğunu ileri sürmektedir. Onun hayatında ve şiirlerinde her iki görüşü de haklı çıkaracak delilleri bulmak mümkündür.

Vefat tarihi hakkında farklı rivayetler bulunan Ebü'l-Atâhiye oğlu Muhammed'e nisbet edilen bir rivayete göre 210'da (825), başka rivayetlere göre ise 211 (826) veya 213'te (828) ölmüş ve Bağdat'ta defnedilmiştir.

Ebü'l-Atâhiye'nin şiiri başlıca iki kısma ayrılarak incelenebilir. Bunların en önemli kısmı "zühdiyyât" denilen dinî şiirleridir. İkinci kısım methiyeler, çeşitli vesilelerle yazılmış zarif ve nükteli manzumeler, hicviyeler, mersiyeler, irticâlen söylenmiş şiirler, öğütler ve hikmetlerden meydana gelmektedir. Zühd dair şiirlerinde vaaz ve nasihat ön planda olup bunlarda dünyadan, onun değişken ve fânî oluşundan, ölümden ve âhîret hayatından bahseder. Ahlâk ve hikmeti konu alan şiirlerinde hayat ve insan hakkındaki görüşlerini ortaya koyar.

Onun zühd dair şiirleri koyu bir karamsarlık taşımasına rağmen insan ruhu üzerinde çok etkilidir. Üslûbu akıcı ve anlaşılması kolaydır. Onun düşüncelerinin, yaşadığı dönemin dünyaya, zevke ve eğlenceye ağırlık veren hayat anlayışına karşı bir tepki mahiyetinde olduğu ileri sürülmektedir. Şiirlerinin ilham kaynağı okuduğu kitaplar, kendi hayat tecrübeleri, ölüm ve fânîlik hakkındaki düşünceleridir. Kendisinden önce zühd konusunda şiir yazarlara göre daha çok ve daha uzun yazmıştır. Ebü'l-Atâhiye zühhdün felsefesini yapmış, insanları zühd hayatına ve takvâya özen-

dirmeye çalışmıştır. Geçimini sağlama mecburiyetinden dolayı filolojiye ve eski şairlerin şiirlerine dair olan derslere ve ilmi toplantılara katılacak zamanı bulamaması, onun şiirlerinde görülen alışılmadık dışında bir tarz, üslup ve ifade yeniliğinin başlıca âmili olarak görülebilir. Beşşâr b. Bürd gibi doğuştan şiire kabiliyeti vardı. Şiirlerinde rahat ve tabii bir üslubu tercih etmesi, yapmacık ifade ve zorlama sanat gösterilerinden uzak kalması, sade bir dil kullanması ve nihayet halkın hislerini onların anlayabileceği şekilde dile getirmesi Ebü'l-Atâhiye'yi devrinde haklı bir şöhrete ulaştırmıştır. Ayrıca çağdaşı büyük müzikaşinas İbrâhim el-Mevsilî tarafından şiirlerinin bestelenmesi de onun için bir şans olmuştur.

Ebü'l-Atâhiye'nin bütün şiirleri günümüze kadar ulaşmamıştır. Zühde dair şiirleri İbn Abdülber en-Nemerî tarafından toplanmış, diğerleri ise edebiyatla ilgili eski kitaplarda dağınık halde kalmıştır. Luvîs Şeyho bu şiirleri toplayarak *el-Envârü'z-zâhiye fi dîvâni Ebi'l-Atâhiye* adıyla neşretmiştir (Beyrut 1886). Bu neşir daha sonra bazı ilâve ve düzeltmelerle Beyrut'ta defalarca basılmıştır (1887, 1888, 1909, 1914). Yine Luvîs Şeyho onun bir kısım şiirlerini toplayarak *Mecmû'a min şi'ri Ebi'l-Atâhiye fi'l-medih ve'r-rişâ ve'l-hicv ve'l-vaşî ve'l-emşâl* (Ebü'l-Atâhiye: *muntehabât şi'riyye*) adı altında yayımlamıştır (Beyrut 1927, 1931, 1950). Ayrıca divanı da Şam Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'deki İbn Abdülber nüshası ile Tubingen nüshası esas alınarak Şükrî Faysal tarafından *Ebü'l-Atâhiye: eş'âruhû ve aḥbârühû* adıyla yeniden neşredilmiştir (Dimaşk 1384/1965). Divanının Dârü Sâdir tarafından yapılan bir baskısı da vardır (Beyrut 1961). Bu divanın *Şerhu Dîvâni Ebi'l-Atâhiye* adlı bir şerhi mevcuttur (Beyrut 1969, 1985). Ebü'l-Atâhiye'nin zühdiyyâtı 1909 Beyrut baskısı esas alınarak Oskar Rescher tarafından *Der Divân des Abū'l-Atâhija* adıyla Almanca'ya tercüme edilmiştir (Stuttgart 1928).

Ebü'l-Atâhiye hakkında yapılan çalışmaların bazıları şunlardır: Abdülmüteâl es-Saîdî, *Ebü'l-Atâhiye: eş-şâ'irü'l-âlemi* (Kahire 1939); Ahmed Berânik, *Ebü'l-Atâhiye* (Kahire 1947); Üsâme Ânütî, *Ebü'l-Atâhiye: râ'idü'z-zühd fi's-şi'ri'l-Arabî* (Beyrut 1957, 1962); Abdüllatif Şerâre, *Ebü'l-Atâhiye: şâ'irü'z-zühd ve'l-ḥubbi'l-ḥâ'ib* (Beyrut 1962); Mahmûd Ferec Abdülha-

mîd el-Ukde, *Ebü'l-Atâhiye: şâ'irü'z-zühd ve'l-ḥikme* (I-II, Riyad 1405/1985); Abdülmün'im Muhammed Yûsuf, *Ebü'l-Atâhiye: şâ'irü'z-zühd ve'l-ḥikme* (Kahire 1986); Ahmed Muhammed Aliyyân, *Ebü'l-Atâhiye: ḥayâtühû ve aḡrâzühû's-şi'riyye* (Beyrut 1411/1991); Abdullâh Ahmed eş-Şebbât, *Ebü'l-Atâhiye* (Demmâm, ts.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, II, 791-795; İbnü'l-Müte'z, *Ṭabakâtü's-şu'arâ* (nşr. Abdüsettar Ahmed Ferrâc), Kahire 1375/1956, s. 227-234; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eḡânî*, IV, 3-118; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 181; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VI, 250-260; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 219-226; Zehbî, *A'lamü'n-nübelâ*, X, 195-198; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XIV, 271; Safedî, *el-Vâfi*, IX, 185-190; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 25-26; Ahmed Ferîd Rifâî, *Asrû'l-Me'mûn*, Kahire 1346/1928, II, 361-373; Serkis, *Mu'cem*, I, 323; Brockelmann, *GAL*, I, 76-78; *Suppl.*, I, 119-120; C. Zeydân, *Adâb* (Dayf), II, 65-68; Sezgin, *GAS*, II, 534-535; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 158-160; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edebe*, II, 190-195; *A'yânü's-Şi'a*, III, 393-400; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 321; Necîb Muhammed el-Behbitî, *Târîhu's-şi'ri'l-Arabî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr), s. 386-402; Yûsuf Es'ad Dâğır, *Meşâdirü'd-dirâsâti'l-edebiyye*, Beyrut 1983, I, 141-142; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebe*, III, 237-253; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mu'cez fi'l-edebe*, I, 141-142; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebe*, III, 237-253; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mu'cez fi'l-edebe*, I, 141-142; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebe*, III, 237-253; Mahmûd Ferec Abdülhamîd el-Ukde, *Ebü'l-Atâhiye: şâ'irü'z-zühd ve'l-ḥikme*, Riyad 1405/1985, I-II; Abdülmün'im Muhammed Yûsuf, *Ebü'l-Atâhiye: şâ'irü'z-zühd ve'l-ḥikme*, Kahire 1986; Ahmed Muhammed Aliyyân, *Ebü'l-Atâhiye: ḥayâtühû ve aḡrâzühû's-şi'riyye*, Beyrut 1411/1991; Reverend James D. Martin, "The Religious Beliefs of Abu'l-Atâhiya", *Glasgow University Oriental Society Transactions*, XXI, Hertford 1967, s. 56-67; a.m.f., "The Religious Beliefs of Abu'l-Atâhiya According to the Zuhdiyyât", a.e., XXIII (1972), s. 11-28; M. A. A. el-Kafrawy — J. D. Latham, "Perspective of Abu al-'Atâhiya", *IQ*, VII/3-4 (1973), s. 160-176; İhsan Abbas, "Tercemetü Ebi'l-Atâhiye min Buḡyetü't-taleb 'İbnî'l-Adîm", *Dirâsât* XV/7, Amman 1988, s. 40-91; J. Oestrup, "Ebü'l-Atâhiye", *IA*, IV, 74; A. Guillaume, "Abu'l-Atâhiya", *EI*² (İng.), I, 107-108.

EROL AYYILDIZ

EBÜ'İ-A' VER

(أبو الأعرور)

Ebü'l-A' ver Amr b. Süfyân
b. Abdışşems es-Sülemî
(ö. 65/685 [?])

Emevî devlet adamı ve kumandanı.

Hayatının ilk dönemi hakkında fazla bilgi yoktur. Babası Uhud Savaşı'nda Kureyşliler'in safında yer alan bir müşrik, annesi ise bir hristiyandı. Ebü'l-A' ver

Hendek Gazvesi'nde Süleym kabilesi askerlerinin başında bulunuyordu. Onun bu savaştan sonra müslüman olduğu rivayet edilmektedir.

Suriye'ye gönderilen İslâm ordusunda yer aldı ve gözünün birini kaybedince "Ebü'l-A' ver" lakabıyla meşhur oldu. Bilhassa Yermük Savaşı'nda ve Suriye bölgesindeki diğer seferlerde önemli görevler üstlendi. Başkumandan Ebü Ubeyde b. Cerrâh'ın görev verdiği on kumandan-dan biri de o idi. 23 (643-44) yılında Bizans'a karşı düzenlenen seferde bir birliğe kumanda etti ve Ammüriye'ye kadar ilerledi. Daha sonra Ürdün'deki Taberiye'yi fethetti ve ilk Kıbrıs seferine katıldı. Bir müddet sonra da Muâviye'ye bağlı olarak Ürdün'ün idaresine memur edildi, bölgenin vergi işlerini düzenledi. Ebü'l-A' ver'in bu görevi Hz. Osman'ın şehid edilmesine kadar devam etti. Bu tarihten sonra da Muâviye'nin en yakın adamları arasında yer aldı. Özellikle Sıffin Savaşı'ndaki faaliyetleri ve Hakem Vak'ası'nda Muâviye lehine yaptığı şahitlik sebebiyle Hz. Ali'nin buğzettiği üç dört kişiden biri oldu. Ebü'l-A' ver, Amr b. Âs'ın Muâviye adına Mısır'ı ele geçirmek için çıktığı sefere de katıldı (38/658).

Askerî kabiliyeti ve idarecilik vasıflarıyla tanınan Ebü'l-A' ver, hayatının en verimli yıllarını Muâviye'ye yardım için harcamış ve Muâviye devrinin sonlarına doğru aktif siyasî hayattan çekilmiştir.

Sahâbilerin hayatına dair kaynaklarda yer almakla beraber Ebü'l-A' ver'in sahâbilîği kesin değildir. Rivayet ettiği pek az hadis de mürsel* sayılmaktadır. Kendisinden Kays b. Ebü Hâzim, Ebü Abdurrahman el-Hubulî ve Amr el-Bikâlî hadis nakletmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Nâci), s. 407; İbn Sa'd, *et-Ṭabakât*, II, 66; Halîfe b. Hayyât, *et-Ṭabakât* (Zekkâr), I, 118; II, 788; Buhârî, *et-Târîhu's-şâğîr*, I, 98; Ebü Zû'râ, *Târîh*, Dimaşk 1980, I, 184; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), III, 438, 442, 443, 444, 605; IV, 241, 366, 421, 568-571, 574; V, 12, 41, 54, 71, 98, 105, 276; İbn Ebü Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 234; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, II, 290, 294; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 264; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, Beyrut 1957, IV, 109; a.m.f., *el-Kâmil*, II, 347; III, 95, 144, 145, 146, 158, 163, 168, 178; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 26, 55, 182, 239, 272, 281, 295; İbn Hacer, *el-İşâbe*, Beyrut 1940, II, 533; H. Lam-mens, "Abu'l-A' war", *EI*² (İng.), I, 108.

İRFAN AYCAN